

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
3rd. International Aksaray Symposium (25-27 October 2018)

Tam Metinler / Full Texts

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOMUNCU BABA TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018)
Tam Metin Kitabı

EDİTÖRLER

Mehmet Sami YILDIZ
Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Ayşegül CAN
Aksaray Üniversitesi,
Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Mehmet ÖZKAYA
Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ISBN: 978-605-88368-8-4

Aralık 2018

“III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” isimli kitabın tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne ait olup her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı, editörlerin önceden yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir geri çağrı sisteminde saklanamaz veya herhangi bir biçimde elektronik veya mekanik, kopyalama, kayıt veya başka yollarla iletilemez.

All rights of publication of the book "III. International Aksaray Symposium" belong to Aksaray University Somuncu Baba History and Culture Research and Practice Center and all rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of editors.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ
Sempozyum Başkanı

İletişim
aksaraysempozyumu@gmail.com
Sekreter
Öğr. Gör. Ayşegül CAN (Aksaray Üniversitesi)

CEMALEDDİN AKSARÂYÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ: EL-ES'İLE VE'L-ECVİBE ÖRNEĞİ

Mustafa KARABACAK¹

Özet

Cemaleddin el-Aksarâyî, Osmanlı Devri kuruluş devri hükümdarlarından I. Murat döneminde Amasya, Konya ve Aksaray gibi Anadolu topraklarında yaşamış âlim ve mutasavvıftır. Soyunun dördüncü kuşaktan Fahrüddin er-Razî'ye (ö. 606/ 1210) ulaştığı belirtilen Cemaleddin el-Aksarâyî, Cemâlî nisbesiyle tanınmıştır. Aksaray'daki Zinciriye Medresesinde hocalık yapmış ve Aksaray'da (ö. 791/1389) vefat etmiş önemli bir âlimdir. Tefsir, başta olmak üzere hadis, fıkıh, ahlak, tıp, dilbilim gibi çeşitli alanlara ait Arapça, Farsça ve Türkçe eserler yazmıştır. Aksarâyî'nin farklı alanlarda ve dillerde eserler kaleme alması kendisinin çok yönlü bir âlim olduğunu göstermesinin yanı sıra 14. asırdaki ilmi birikime ışık tutması bakımından da önemlidir. Cemaleddin el-Aksarâyî'nin hadise dair *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* olarak şöhret bulmuş *Şerhu Müşkilâtı'l-Kur'ani'l-Kerim ve Şerhu Müşkilâtı Ehâdîsi Rabbi'l-Âlemîn* adlı bir eseri bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre Cemaleddin el-Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*'yi, Amasya Emiri Kutlu Şah'ın oğlu Şemsüddin Ahmed el-Hac Şadgeldi Paşa (ö. 783/1381) için ve onun işaretleriyle bölge halkını da dikkate alarak Farsça yazmıştır. Eserin Amasya'da kaleme alındığı bilinmekle birlikte yazım zamanı konusunda net bir tarih vermek mümkün değildir. Eser, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe Tefsir ve Hadis İlmine Dair Sorular ve Cevaplar* ismiyle Necattin Hanay ve Mehterhan Furkani tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada Cemaleddin el-Aksarâyî'nin, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* adlı eseri ekseninde eserin içeriği, Aksarâyî'nin meselelere yaklaşım metodu ve eserdeki hadislerin sıhhat durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Aksaray, Cemaleddin el-Aksarâyî, el-Es'ile ve'l-Ecvibe.

Jamaluddin Aksarâyî as a Traditionist: al-As'ila Wa'l-Ajwiba Exampe

Abstract

Jamaluddin el-Aksarâyî is a scholar and mystic who lived in the Anatolian lands such as Amasya, Konya and Aksaray during the period of Murad I. in the time of the reigns of the Ottoman Empire. Jamaluddin el-Aksarâyî who is the forth branch descendant of Fahrüddin al-Razî (d. 606/12 10) was known by the name of Jamalî. At that time he was an important scholar who used to teach at the Aksaray Zinciriye Madrasa (Theological School) and he passed away in Aksaray in (d. 791/1389). He has written his works on Persian and Turkish languages belonging to various fields such as hadith, islamic law, morality, medicine, and linguistics. Aksarâyî has addressed his works with various fields and different languages, demonstrating that he is a multi-directional scholar, it is also important to keep the scientific accumulation of the 14th century. He has a work named Sharhu Mushkilat al-Qur'ani'l-Karim and Sharhu Mushkilâtı Ahâdîsi Rabbi'l-Âlamîn, which it became famous by the name of al-As'ila Wa'l-Ajwiba. According to introduction part of al-As'ila Wa'l-Ajwiba' Jamaluddin al-Aksarâyî dedicated his work to Kutlu Shah's son Shamsuddin Ahmad al-Haj Shadgaldi Pasha (d. 783/1381), who he and his father were the commanders of Amasya. At the same time he considered his and people of the region's sign influential towards to write this book. It is not possible to give a clear date about the book written time, although it is known that the work was written in Amasya. The work has been translated to Turkish by Necattin Hanay and Mehterhan Furkani under the name of el-Es'ile ve'l-Ecvibe Tefsir ve Hadis İlmine Dair Sorular ve Cevaplar (al-Es'ile ve'l-Ecvibe: Questions and Answers. About Tafsir and Hadith). The work will consist of his methods in this subject and the validity of hadith which he wrote in this book.

Keywords: Hadith, Aksaray, Jamaluddin al-Aksarâyî, al-As'ila wa al-Ajwiba.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

1. Cemaleddin el-Aksarâyî'nin Hayatı

Cemaleddin el-Aksarâyî'nin asıl adı Mehmed'dir. Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi kesin olarak belirtilmemekle birlikte 1313-1314 yıllarında Tebriz veya Aksaray'da doğduğu tahmin edilmektedir. Fakat Aksaray'da yaşadığı ve Aksaraylı anlamına gelen el-Aksarâyî nisbesini kullandığı bilinmektedir.²

Cemaleddin el-Aksarâyî, Osmanlı Devri kuruluş devri hükümdarlarından I. Murat döneminde Amasya, Konya ve Aksaray gibi Anadolu topraklarında yaşamış âlim ve mutasavvıftır. Kadılık başta olmak üzere değişik görevlerde bulunmuştur. Amasya'da ve Aksaray'daki Zinciriye Medresesinde hocalık yapmıştır. Birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden biri de Osmanlı şeyhülislamı Molla Fenârî (ö. 834/1431)'dir.³ Soyunun dördüncü kuşaktan Fahreddin er-Razî'ye (ö. 606/ 1210) ulaştığı belirtilen Cemaleddin el-Aksarâyî, Cemâlî nisbesiyle tanınmıştır. Cemaleddin el-Aksarâyî, Aksaray'da (ö. 791/1389) vefat etmiş ve kabri Ervah mezarlığındadır. Tefsir, başta olmak üzere hadis, fıkıh, ahlak, tıp, dilbilim gibi çeşitli alanlara ait Arapça, Farsça ve Türkçe eserler yazmıştır.⁴ Aksarâyî'nin farklı alanlarda ve dillerde eserler kaleme alması kendisinin çok yönlü bir âlim olduğunu göstermesinin yanı sıra 14. asırdaki ilmi birikime ışık tutması bakımından da önemlidir.

2. Cemaleddin el-Aksarâyî'nin el-Es'ile ve'l-Ecvibe'si

Cemaleddin el-Aksarâyî'nin hadise dair *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* olarak şöhret bulmuş *Şerhu Müşkilâtı'l-Kur'ani'l-Kerim* ve *Şerhu Müşkilâtı Ehâdisi Rabbi'l-Âlemîn* adlı bir eseri bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre Cemaleddin el-Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*'yi, Amasya Emiri Kutlu Şah'ın oğlu Şemsüddin Ahmed el-Hac Şadgeldi Paşa (ö. 783/1381)⁵ için ve onun işaretleriyle bölge halkını da dikkate alarak Farsça yazmıştır.⁶ Eserin Amasya'da kaleme alındığı bilinmekle birlikte yazım zamanı konusunda net bir tarih vermek mümkün değildir. Eser, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe Tefsir ve Hadis İlmine Dair Sorular ve Cevaplar* ismiyle Necattin Hanay ve Mehterhan Furkani tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

² Hayatı hakkında bkz. Ata, Ramazan, *Selçukludan Osmanlıya Aksaray Okulu 1142-1566*, Hüner Yayınevi, Konya, 2016, s. 109-112.

³ Aydın, İsmail Hakkı, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, XXX, 245-247.

⁴ Eserleri için bkz. Öz, Mustafa, "Cemâleddini Aksarâyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VII, 308-309.

⁵ Şadgeldi Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehterhan Furkani, *Siyasî ve İlmi Bir Kişilik: Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Paşa ve ed-Düreri'l-Mensûretü fi'l-Furû'* Adlı Eserin Kendisine Nispeti, Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, 21-23 Nisan KIBATEK, Ankara 2017, s. 389- 398; Mehterhan Furkanî, *Risaletü'd-Düreri'l-Mensure li-Iz el-Hanefî: Dirâse ve Tahkik*, Mütefekkir, cilt 4, sayı 8, 2017, 411-412.

⁶ Cemaleddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarâyî, *Kitabü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya nr. 71, vr. 2b-a.

Eser soru cevap üslûbuyla yazılmış ve iki bölümden oluşmaktadır. Tefsirle ilgili birinci bölümünde 152; hadislerle ilgili ikinci bölümde ise 52 olmak üzere toplamda 204 soru bulunmaktadır. Bu sorular, başkaları tarafından Cemaleddin el-Aksarâyî'ye yöneltilmiş olabileceği gibi zihinlerdeki muhtemel soru işaretlerini gidermek için kendisi tarafından da kurgulanmış olabilir. Söz konusu kitaptaki bazı soruların “Hadis Problemleri” adıyla günümüzde yazılan eserlerle benzerlik arz etmesi ve kitaptaki soruların geneli itibariyle hadis konusunda ancak birikimi olan kişilerin sorabileceği sorular olması bu soruların Aksarâyî tarafından kurgulanmış olduğu ihtimalini artırmaktadır.

Eser hakkında bu kısa bilgiden sonra Cemaleddin el-Aksarâyî'nin, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe adlı* eserindeki hadislerle ilgili soruların içeriği ve onun sorulara verdiği cevaplarda kullandığı metotlara geçebiliriz.

3. Eserdeki Soruların İçeriği ve Cevaplarda Kullanılan Metotlar

3.1. Eserdeki Soruların İçeriği

Bu başlık altında Cemaleddin el-Aksarâyî'nin söz konusu eserindeki hadislerin içeriği ve kullandığı metotlar üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Hadislerde Kullanılan Kelimelerin Doğru Anlaşılması ile İlgili Sorular

Cemaleddin el-Aksarâyî'nin, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*'deki hadislerle ilgili bazı sorular hadiste kullanılan kelimelerin doğru anlaşılması ile ilgilidir: Örneğin, “*Develerin sayısı yirmi beşe ulaşırsa bir yaşını bitirip iki yaşına basmış kız (bint-i mehâd), dişi (ünsâ) bir deve zekat olarak verilir*”⁷ mealindeki hadiste kullanılan “بُنْتُ مَخَاضٍ” sözünden dişi deve anlaşılırken ayrıca “أُنْتَى” kelimesinin kullanılmasıyla ilgili soru⁸ ve bir kutsi hadiste⁹ Allah hakkında kullanılan *sem', basar, yed, ricl ve tereddüt* ifadelerinin kullanılması ile ilgili soru bunlardandır.¹⁰

3.1.2. Hadisin Doğru Anlaşılması ile İlgili Sorular

Bazı sorular da hadisin doğru anlaşılmasıyla ilgilidir. Bir hadiste “*Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir*”¹¹ buyrulmaktadır. Bu ifadeye göre zarar veren kimselerin Müslüman olmaması gerekmektedir. Hâlbuki bir Müslüman bir kimseye zarar verdiği için kâfir olmaz. Ayrıca bir kimsenin başka birine herhangi bir şekilde zarar

⁷ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammet b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, “Zekat”, 38.

⁸ Aksarâyî, Cemaleddin, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe Tefsir ve Hadis İlmine Dair Sorular ve Cevaplar* (Tercüme: Hanay, Necattin- Furkani, Mehtherhan), Demirok Matbaacılık, Ankara, trs., s. 122.

⁹ Buhârî, “Rikâk”, 38; İbn Mâce, “Fiten”, 16.

¹⁰ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 124.

¹¹ Buhârî, “İmân”, 4, 5; Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureyşî, *el-Câmiu 's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401, “İmân”, 64-66.

vermesi caiz değilken, hadiste özellikle dil ve elin zikredilmesinin sebebinin¹² sorulması bundandır.

Diğer bir soru “*Kul zina ettiğinde iman ondan çıkar ve gölgelik gibi başının üzerinde durur. Bu işi bıraktığında da iman tekrar kendisine döner*”¹³ hadisiyle ilgilidir. “Bilindiği gibi iman tasdikten ibarettir. Tasdik ise zina yaparken de kişinin kalbinde sabittir” şeklinde hadisin doğru yorumunun nasıl olması gerektiği sorulmaktadır.¹⁴

H. Peygamber’in “*Mümin bir kimsede şu iki özellik bir arada bulunmaz: Cimrilik ve kötü ahlak*”¹⁵ başka bir rivayette ise “*Cimrilik ile iman bir kulun kalbinde asla bir arada bulunmaz*”¹⁶ şeklindeki hadislerle dair sorular içeriğinin doğru anlaşılması ile ilgilidir.¹⁷

Aksarâyî, bir rivayette Allah “*Ademoğlunun yaptığı her iyiliğin mükâfatı ondan yedi yüz katına kadar verilir. Fakat oruç hariç o benim içindir. Onun mükâfatını sadece ben bilirim*”¹⁸ buyurmaktadır. Oysa bütün ibadetler Allah için yapılmaktadır. Bu hadiste oruca özel bir yer verilmesinin sebebi nedir?” diyerek hadisin daha doğru bir şekilde anlaşılması sorulmaktadır.¹⁹

H. Ömer, H. Peygamber’e “Ey Allah’ın Rasûlü! Bir kimse senenin tamamını (savm-ı dehr) oruçlu geçirse nasıl olur?” diye sordu. H. Peygamber de “*Yılın tamamını oruçlu geçiren ne orucu tutmuştur ne de tutmamıştır*”²⁰ buyurdu. İki eylemin bir arada bulunmasının nasıl olacağından sorulmaktadır.²¹

3.1.3. Hadisler Arasındaki Çelişkilerin Giderilmesi ile İlgili Sorular

Eserdeki bazı sorular aralarında çelişki gibi görülen hadisler arasında nasıl uzlaş sağlanacağı ile ilgilidir. Cibril hadisinde²² (1, 2 ve 3. sorularda) iman, inançla tanımlarken, “*İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en üstünü “lâilâhe illallah” sözüdür; en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi oradan kaldırmandır. Haya iman bir şubesidir*”²³ bu hadiste ise taş, diken vb. zarar verici şeylerin yoldan kaldırılması gibi hissi ameller imandan sayılmaktadır. Bu iki hadis arasında nasıl bir uzlaş sağlanabilir? şeklindeki

¹² Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 108.

¹³ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, “İman”, 11.

¹⁴ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 113.

¹⁵ Tirmizî, “İlim”, 19; Buhârî, *el-Edebü l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslamiyye, 3. Basım, Beyrut, 1409/1989, s. 106.

¹⁶ Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1981/1401, “Cihad”, 8; Buhârî, *el-Edebü l-Müfred*, s. 106.

¹⁷ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 122.

¹⁸ Buhârî, “Savm”, 9; Müslim, “Sıyâm”, 164; ayrıca bkz. s. 125.

¹⁹ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 125.

²⁰ Müslim, “Sıyâm”, 36; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistanî el-Ezdî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, “Savm”, 53; Tirmizî, “Savm”, 56.

²¹ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 126.

²² Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1.

²³ Buhârî, “İmân”, 3; Müslim, “İmân”, 57.

sorularla zaman zaman iki hadis arasında anlama ilişkin problemin nasıl çözülmesi gerektiğine dair soru bunlardandır.²⁴

Bir hadiste Allah'ın ilk yarattığının kalem olduğu, başka bir hadiste ise ilk yaratılanın Hz. Peygamber'in nuru olduğu belirtilmiştir. Yine bir rivayette ilk inen ayetin “İkra”²⁵, diğer bir rivayette “Ya eyyühe'l-müddessir”²⁶ olduğu nakledilmiştir. Bu hadislerdeki uzlaş nasıl sağlanacaktır.²⁷

Aksarâyî'nin, İsrailoğullarından rivayetin caiz olduğuna²⁸ ve caiz olmadığına²⁹ dair rivayetler bulunduğunu bu iki rivayetin nasıl uzlaştırılması gerektiğiyle ilgili soru bunun örneklerinden biridir.³⁰

Bir hadiste “Temizlik imanın yarısıdır”³¹ denirken başka bir rivayette imanın tasdikten³² ibaret oluşu belirtilmiştir. Bu durumda tasdik nasıl imanın yarısı olabilmektedir? diyerek iki rivayet arasının nasıl uzlaştırılması gerektiğine ilişkin soru sorulmaktadır.³³

Bir hadiste “Kişi öldüğünde üzerinde bulunan elbise ile haşredilecektir”³⁴ başka bir hadiste “İnsanlar yalın ayak ve çıplak haşredilecektir”³⁵ buyrulmuştur. İki hadis arasındaki uzlaşının nasıl sağlanacağı sorulmaktadır.³⁶

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah'a ibadet edilecek günler içinde zilhiccenin ilk on gününden daha sevimli günler yoktur. O günlerde tutulan her günün orucu bir senelik oruca, her gecesinde kılınan namazlar Kadir Gecesi'nde kılınanlara denktir.”³⁷ Hz. Âişe de şöyle demektedir: “Rasûlullah'ı zilhiccenin on gününde oruç tutarken hiç görmedim.”³⁸ Bu günlerde oruç tutma hususunda büyük mükâfatlar içeren ilk

²⁴ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Eecvibe*, s. 107.

²⁵ Alak, 96/1.

²⁶ Müddessir, 74/1.

²⁷ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Eecvibe*, s. 114.

²⁸ Buhârî, Enbiyâ, 50.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil, *el-Mevsûatü'l-hadîsiyye Müsne'dü imam Ahmed b. Hanbel*), 1. Basım, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001, XXII, 468; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, *Şuabü'l-İmân*, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, Hindistan, 1423/2003, I, 199-200.

³⁰ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Eecvibe*, s. 115-116.

³¹ Müslim, “Tahâret”, 1.

³² Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1.

³³ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Eecvibe*, s. 118; ayrıca bkz. s. 123, 124-125.

³⁴ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 18; Hâkim en-Neysâbü'rî, İbnü'l-Beyyî' Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, 1. Basım, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990, *el-Müstedrek*, I, 490 hadis no: 1260.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 418.

³⁶ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Eecvibe*, s. 121.

³⁷ Tirmizî, “Savm”, 52; İbn Mâce, “Sıyâm”, 39.

³⁸ Müslim, “Sıyâm”, 9.

rivayet ile Hz. Peygamber'in bunu terk etmesine dair rivayetin nasıl uzlaştırılacağı sorulmaktadır.³⁹

3.1.4. Hadis Tarihi ile İlgili Sorular

Eserdeki bazı sorular hadis tarihi ile ilgili değerlendirilebilecek türdendir. Hz. Peygamber Muaz'a hitaben “*Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerindeki hakkı ile kulların Allah üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?*” Muâz “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir” dedi. Hz. Peygamber “*Allah'ın kulu üzerindeki hakkı O'na kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayana azap etmemesidir*” buyurdu. Muâz “Ey Allah'ın Rasûlü bunu insanlara müjdeleyeyim mi?” dedi. Hz. Peygamber “*Hayır! Bu durumda gevşeklik gösterirler*” cevabını verdi.⁴⁰

“Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'e bu müjdeyi yaymasına izin vermediyse, bu hadisin rivayeti bize nasıl ulaştı?” denilerek hadisin bize intikali sorulmaktadır.⁴¹

Cemaleddin el-Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* adlı eserinde hadislerle ilgili sorularda farklı metotlar uyguladığı görülmektedir. Sorular genel olarak hadislerin daha doğru anlaşılması ile ilgilidir.

3.2. Aksarâyî'nin Sorulara Verdiği Cevaplarda Kullandığı Metotlar

Cemaleddin el-Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* isimli eserinde kendisine yöneltilen sorulara cevaplar verirken farklı metotlar uygulamıştır. Bu başlık altında bunlar incelenecektir.

3.2.1. Hadisin Anlamını Ayetlerden Deliller Getirerek Desteklemesi

Aksarâyî, daha önce de değinilen Cibril hadisi diye bilinen rivayetteki “Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet ederim, demendir” ifadesi yerine “*Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmendir*” ifadesinin kullanımındaki inceliğe ilişkin soruya ayettten delil getirerek şöyle cevap vermektedir: “Hadisteki incelik şudur: “Şahadet etmek” sadece kuru bir ifade değil; aksine itikadı da izhâr eden (kalpteki inanca uygun) bir ifade biçimidir. Dolayısıyla itikat olmadan hakiki şahadet gerçekleşmez. Bundan dolayı münâfığın dil ile ikrarı, lügavî bir boyun eğmeden ibaret olup şer'i bir teslimiyet olmadığı bilinmektedir. Şu ayette “Biz senin gerçekten Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ediyoruz”⁴² diyen münâfıklara karşılık Allah'ın “Allah şahittir ki münâfıklar bunu söylerken kesinlikle yalan söylüyorlar”⁴³ buyurması da bizim söylediğimizi destekliyor demektir.”⁴⁴

³⁹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 126; ayrıca bkz. s. 112.

⁴⁰ Buhârî, “Rekâik”, 37, Libas, 99; Müslim, “İman”, 10.

⁴¹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 112.

⁴² Münâfıkûn, 63/1.

⁴³ Münâfıkûn, 63/1.

⁴⁴ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 105-106.

Aksarâyî “*Temizlik (abdest) imanın yarısıdır*”⁴⁵ hadisini yorumlarken de aynı metoda başvurur. Ona göre bu hadiste iman ile namaz kastedilmiştir. Nitekim Kur’an’da “Allah sizin imanınızı zayi etmeyecektir”⁴⁶ ayetinde namaz, iman olarak ifade edilmiştir.⁴⁷

3.2.2. Hadisin Başka Tariklerinden İstifade Etmesi

Bütünsel yaklaşım da denilen ve hadisin doğru anlaşılması için başka tariklerden de istifa etmek Cemaleddin el-Aksarâyî’nin kullandığı metotlardan biridir. Aksarâyî, Cibril hadisiyle⁴⁸ ilgili soruda rivayetin başka tarikinden istifade ederek cevap vermektedir. Aksarâyî, “Bir ümmü veledin kızının, annesinin efendisi (رَبَّتْهَا) olarak adlandırılması ne anlama gelir?” sorusuna “Mezkûr hüküm kız çocuğu hakkında sabit ise erkek çocuk hakkında geçerli olduğunu zikretmeye bile gerek yoktur. Çünkü (örfen) erkek çocuk kızlara göre daha üstün ve daha şerefli. Ayrıca başka bir rivayette kız değil, رَبَّتْهَا⁴⁹ erkek çocuğu zikredilmektedir.”⁵⁰ şeklinde cevaplandırmaktadır.

3.2.3. Hadisin Anlaşılması ile İlgili İhtimallere Değinmesi

Hadisin doğru anlaşılması için o konudaki ihtimalleri vermek de onun metotlarından biridir. “Üç haslet vardır ki bunlara sahip olan kimse imanın tadına varır: Allah ve Rasûlü, kendisine onların dışındakilerden (mimmâ sivâhümâ) daha sevimli gelen kimse...”⁵¹ Bu hadiste Hz. Peygamber “سِوَاهُمَا” tamlamasında Allah ve Rasûlüne işaret eden tesniye/ikil (hümâ) zamiri kullanılmıştır. Bir başka rivayette ise “مَنْ يُطِيعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، فَقَدْ رَشِدَ، وَمَنْ يَعْصِيَهُمَا، فَقَدْ غَوَى” şeklinde konuşma yapan bir hatibe “Ne kötü bir hatipsin! (Cümlelerin ikinci kısmını) şöyle getirmeliydin: وَمَنْ يَعْصِيَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ” Aksarâyî, bu iki hadisin uzlaştırılmasıyla ilgili şu ihtimalleri değerlendirmektedir:

1. Bazılarına göre, hatip “وَمَنْ يَعْصِيَهُمَا” deyip bir süre sustuktan sonra “فَقَدْ غَوَى” demiştir. Hz. Peygamber de iki ifade arasındaki suskunluktan dolayı kendisini azarlamıştır.

2. Bazılarına göre ise Hz. Peygamber’e itaat ve isyan Allah’a itaat ve isyana tabidir. Dolayısıyla “وَمَنْ يَعْصِيَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ” ifadesinin aksine “وَمَنْ يَعْصِيَهُمَا” ifadesinde bu anlam çıkmamaktadır.

3. Bazılarına göre de Hz. Peygamber, Allah ve Rasûlü için ikil zamir kullanmayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber’in kullanması ise ona özgüdür. Bunu ifade etmek için şaire uyarıda bulunmuştur.

⁴⁵ Müslim, “Tahâret”, 1.

⁴⁶ Bakara, 2/143.

⁴⁷ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 118.

⁴⁸ Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1.

⁴⁹ Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 5, 7; Nesâî, “İmân”, 6.

⁵⁰ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 106.

⁵¹ Hadis kitaplarında “ihtedâ” yerine “raşede” fiili geçmektedir. Bkz. Buhârî, “İmân”, 9, 14, “İkrah”, 1, “Edeb”, 42.

Aksarâyî, kendi kanaatini ise şöyle açıklamaktadır: “مَنْ يُطِيعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ” ile “مَنْ يَعْصِ اللَّهَ” arasında daha fazla bir uyum vardır. Bu da Hz. Peygamber’in itirazı için yeterli bir sebeptir.⁵²

3.2.4. Hadis Usulüne İlişkin Kavramları Kullanması

Cemaleddin el-Aksarâyî az da olsa sorulara verdiği cevaplarda hadis usulü kavramlarını kullanmakta ve onları açıklamaktadır. Hz. Peygamber’in “Allah Teâlâ şöyle buyurdu...” diye başlayan bir sözü Allah kelamı olduğuna göre bu şekilde başlayan cümleler Kur’an’da olması gerekmez mi? sorusuna verdiği cevapta bunun Kutsi hadis olduğunu belirterek şöyle tarif etmektedir: Bu tür hadisler manası miraçta ya da rüyada Hz. Peygamber’e bildirilmiş ve o da kendi cümleleriyle bunu ifade etmiştir. Bu sebeple diğer hadis çeşitlerinde olduğu gibi bu hadisler de mucize değildir. Kutsi hadislerle diğer hadislerin farkı, diğerlerinin aksine bunların Allah’tan rivayet edilmesidir.⁵³

3.2.5. Kelimelerin Anlamına Değinmesi

Bir hadiste Ebû Huzâme “Ey Allah’ın Rasûlü! (Hastalıklardan kurtulmak için) rukye olarak okuduğumuz duayı, tedavi olduğumuz ilacı ve kendimizi korumak için kullandığımız araç-gereçleri nasıl değerlendiriyorsunuz. Allah’ın takdir ettiği şeyleri değiştirme konusunda bunların herhangi bir etkisi var mıdır?” diye sordu. Hz. Peygamber de ona “O (saydığın şeyler de) Allah’ın takdir ettiklerindendir”⁵⁴ cevabını verdi.

Cemaleddin el-Aksarâyî hadiste geçen “إِسْتَرْقَى” kelimesini “Kur’an’da yer alan ve almayan duaları okumasını birinden istemektir” olarak tarif etmektedir. Aksarâyî yine hadisteki “تَقَاة” kelimesini “kişinin kendisini şerlere karşı korumak için kale ve silah gibi şeyler” olarak tanımlayarak⁵⁵ okuyucunun, hadiste anlamakta güçlük çekeceğini düşündüğü bazı kelimelerin anlamını açıklamaktadır.

3.2.6. Sahabe Sözlerinden İstifade Etmesi

Hadislerin anlaşılması için zaman zaman sahabe yorumlarından da istifade etmiştir. “Rûzgâr esmeye başladığı zamanlarda Hz. Peygamber “Allah’ım! Onu (riyâh) rûzgârları bereketli eyle, şerli (rîh) rûzgâr eyleme!” diye dua ederdi.⁵⁶ Aksarâyî, Hz. Peygamber’in, aynı varlıkla ilgili olarak duasında talebini dile getirirken “رِيَّاح” şeklinde çoğul, sakınırken de

⁵² Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 108-109.

⁵³ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 110-111.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 218-219.

⁵⁵ Aksarâyî, *el-Es’ile ve l-Ecvibe*, s. 115.

⁵⁶ Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Müsenâ b. Yahyâ b. Isâ b. Hilâl et-Temimî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, 1. Basım, Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, Dımaşk, 1404/1984, IV, 341 hadis no: 2456; Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu’cemü l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, 2. Basım, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1415/1994, XI, 213 hadis no: 11533; *ed-Duâu li t-Taberânî*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 1. Basım, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1413, s. 303 hadis no: 977.

“ريح” şeklinde tekil ifade biçimini kullanmasının sebebine ilişkin soruyu açıklarken Abdullah b. Abbâs’ın “Kur’an’da genellikle fayda verici rüzgârların *riyâh* şeklinde çoğul; zarar verici olanların ise *rîh* şeklinde tekil kullanıldığı” şeklindeki yorumunu nakleder⁵⁷ ve hadiste kullanılan bu iki ifade arasındaki farklılığın sebebi olarak da bunu belirtmektedir.⁵⁸

3.2.7. Edebi Sanatları Kullanması

Aksarâyî, Dehr hadisi diye bilinen “*Dehre sövmeyin...*”⁵⁹ hadisini açıklarken insanların kızmalarını/gazabını gerektiren şey “eziyet” sayıldığından dolayı hadiste “eza etme” ifadesinin Allah hakkında mecazen kullanıldığını belirtir.⁶⁰ Aksarâyî, aynı hadisin başında kullanılan “لَا تَسُبُّوا الدَّهْرَ” ifadesiyle uyum sağlaması için müşâkele⁶¹ sanatı bakımından Bakara suresi 138. ayette “sıbgatullah”⁶² ifadesindeki kullanımda olduğu gibi “وَأَنَا الدَّهْرُ” ifadesinin kullanıldığını belirtir.

Hiz. Peygamber “*Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kibriya kaftanım (ridâ), azamet gömleğidir (izâr). Her kim bunların biri hakkında benimle çekişirse, onu ateşe atarım*”⁶³ hadisinde rida ve izâr ifadelerinin kullanımında teşbih değil; müşebbeh (benzeyen) ve müşebbeh bih (kendisine benzetilen) zikredildiği için istiâre söz konusudur. Ayrıca beyan âlimlerinin ifadesine göre burada (benzetme edatı bulunmayan) teşbih-i müekket vardır. Teşbih yönü ihtisastır. Nasıl ki rida ve izâr onu giyene özel ise ve onu kimseyle paylaşmıyorsa, bu iki sıfat da Allah’a özeldir ve hiç kimse bu sıfatlarda O’na ortak olamaz. Bu sebeple Allah, kendisiyle bu konuda niza edeni ateşle tehdit etmektedir.⁶⁴

3.2.8. Farklı Kaynaklardan Nakiller Yapması

Aksarâyî, hadisleri yorumlarken başka kaynaklardan da istifade etmiştir. “*Ben, yapacağım herhangi bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiçbir hususta tereddüt etmem...*”⁶⁵ rivayetindeki Allah hakkında tereddüdün nasıl anlaşılması gerektiği ile

⁵⁷ İbn Abbâs buna şu âyetleri örnek vermektedir: “... (Âd kavmine) soğuk bir rüzgr (rîhan sarsaran) gönderdik” (Fussilet, 41/169), “Âd kavmine de kasıp kavuran rüzgârı (er-rîha’l-akîm) gönderdik.” (Zâriyât, 51/41); “Biz rüzgarları aşılayıcı olarak (er-Riyâha’l-levâkîh) gönderdik” (Hicr, 15/22), “(Allah’ın) müjdeci olarak rüzgârları (er-Riyâha) göndermesi delillerindendir.” (Rûm, 30/46). Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman, *el-Müsned*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1400, s. 81.

⁵⁸ Aksarâyî, *el-Es’ile ve’l-Ecvibe*, s. 120.

⁵⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 1, “Tevhid”, 35, Edebi, 101; Müslim, “Elfâz”, 1, 2.

⁶⁰ Aksarâyî, *el-Es’ile ve’l-Ecvibe*, s. 111.

⁶¹ Söz içinde bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi, biçim benzeşmesi bağlamında edebi sanattır. Bkz. İbn Hicce el-Hamevî, Ebû’l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ali b. Abdillâh, *Hizânetü’l-Edeb ve Gâyetü’l-Ereb*, thk. Isâm Şakîk, Dâru’l-Mektebetü’l-Hilâl, I-II, Beyrut, 2004, II, 252.

⁶² Bakara, 2/138.

⁶³ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 27; İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981, “Zühhd”, 16.

⁶⁴ Aksarâyî, *el-Es’ile ve’l-Ecvibe*, s. 111.

⁶⁵ Buhârî, “Rikâk”, 38.

ilgili soruyu cevaplarırken *Mesâbih* sahibi Muzhiruddîn Ahmed (ö. 727/1326) bunu şöyle açıklamıştır⁶⁶ diyerek ondan nakilde bulunmaktadır.⁶⁷

Bir diğer örnekte Aksarâyî, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği zilhicce ayının ilk on gününde oruç tutmanın fazileti⁶⁸ ve Hz. Âişe'nin Rasûlüllah'ı zilhiccenin on gününde oruç tutarken hiç görmediği⁶⁹ ile ilgili rivayetleri değerlendirirken de Muzhiruddîn Ahmed (ö. 727/1326)'in *Mesâbih* isimli eserden “bu günlerde Hz. Peygamber'in oruç tuttuğunu ve Hz. Âişe'nin bunun görmemiş olabileceğini”⁷⁰ nakleder fakat bu yorumun uzak bir ihtimal olduğunu, bu işin hakikatinin Allah'ın bileceğini belirtir.⁷¹

Aksarâyî, hadisleri açıklarken hadis kaynaklarından nailler yaptığı gibi tefsir kaynaklarından da nakiller yapar. Örneğin “*İhlâs suresi Kur'an'ın üçte birine denktir*”⁷² hadisini açıklarken “*Tefsîr-i Kebîr*'de Kur'an ayetlerinin ilâhiyat, ahiret ve dünyaya dair hükümler ve kıssalar olmak üzere üç kısma ayrıldığı ifade edilmektedir”⁷³ diyerek Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) eserinden alıntı yapmaktadır.⁷⁴

Aksarâyî, zaman zaman yakın anlamlı kelimeler arasındaki farkı açıklamak için de kaynaklardan nakilde bulunur. Örneğin “*Hamd etmek, şükürün başıdır. Allah'a hamd etmeyen şükür de etmemektedir*”⁷⁵ hadisinde belirtilen hamd ile şükür arasında nasıl bir fark vardır? Hamd etmenin şükürün başı olarak ifade edilmesinin sebebi nedir? Sorularına cevap verirken *el-Fâik* sahibi Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) şükürün ancak bir nimete karşılık⁷⁶ olduğuna dair görüşünü nakleder.⁷⁷

3.3. el-Esile ve'l-Ecvibe'deki Hadislere İlişkin Soruların ve Cevapların Mahiyeti

el-Es'ile ve *l-Ecvibe*'deki soruların içeriği farklılık göstermektedir. Bu soruların 13'ü iman, 5'i Allah'ın sıfatları, 5'i kader, 5'i oruç, 4'ü dua, 4'ü surelerin fazileti, 4'ü sadaka, 2'si müminlerin özellikleri, 2'si haşr, 2'si namaz, 2'si temizlik, 1'i melekler, 1'i selam, 1'i Ramazan

⁶⁶ Müzhirî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hüseyin, *el-Mefâtîh fî şerhi'l-Mesâbih*, thk. Nuraddin Tâlip, Daru'n-Nevâdir, 1. Basım, Kuveyt, 1433/2012, III, 137-138.

⁶⁷ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 124.

⁶⁸ Tirmizî, “Savm”, 52; İbn Mâce, “Sıyâm”, 39.

⁶⁹ Müslim, “Sıyâm”, 9.

⁷⁰ Müzhirî, hadisin yorumunda devamında “Bir fiilin yapıldığına ve yapılmadığına dair rivayetin olması halinde yapıldığına dair rivayet diğerine tercih edilir” (Müzhirî, *el-Mefâtîh fî şerhi'l-Mesâbih*, III, 39-40) diyerek Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği zilhiccenin ilk on gününde oruç tutmanın faziletiyle ilgili rivayeti tercih etmiştir.

⁷¹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 126.

⁷² Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 13; Müslim, *Misâfirûn*, 259; Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'an”, 11.

⁷³ Bkz. Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hüseyin *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 3. Basım, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420, I, 156, XX,231, 352, XXVI, 321.

⁷⁴ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 128.

⁷⁵ Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, IV, 96.

⁷⁶ Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Fâik fî Garibi'l-Hadis*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî- Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 2. Basım, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan, trs., I, 314.

⁷⁷ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 129; ayrıca bkz. s. 110.

ve Zilhicce aylarının eksik olup olmaması ve 1'i ise israiloğullarından rivayet etmenin mahiyetine ilişkindir. Bu itibarla sorularda konusal açıdan bir çeşitlilik görülmektedir. Soruların 33'ü hadisin doğru bir şekilde anlaşılmasıyla ilgili iken; 19'u ise verilen hadisler arasındaki tenakuzun nasıl giderilebileceğiyle ilgilidir.

Bazı sorular hala güncelliğini korumakta ve günümüz hadis problemleri arasında yerini almaya devam etmektedir. Çünkü toplumlarda bazı sorunlar zamanın ihtiyaçlarına göre değişse de bazı ortak sorunlar vardır.⁷⁸

Girişte belirtildiği gibi bu sorular, başkaları tarafından Cemaleddin el-Aksarâyî'ye yöneltmiş olabileceği gibi zihinlerdeki muhtemel soru işaretlerini gidermek için kendisi tarafından da kurgulanmış olabilir. Zaman zaman medrese öğrencileri tarafından kendisine yöneltilen kendisinin de bunlara bazı ilaveler yaparak soruları oluşturma ihtimali yüksektir. Çünkü sorular dini ilimler alanında belirli bir bilgi birikimini gerektiren sorulardır. Birkaç örnek şunlardır:

Bir hadiste “*Kur'an hakkında mirâ küfürdür*”⁷⁹ buyurmaktadır. “Mirâ”dan kastedilen nedir?⁸⁰

Hz. Peygamber “*Melekler, içinde suret, köpek ve cünüp bulunan eve giremez*”⁸¹ buyurmaktadır. Bu hadise göre sayılanlardan birinin hanede bulunması durumunda kişi bir amel işlediğinde bunu yazacak meleklerin de yanında olmayacağı anlaşılmaktadır. Oysa durum böyle değildir. Çünkü Kur'an'da “*Evet, insan ne zaman bir söz söylese yanında mutlaka onu kaydeden bir melek hazır bulunur*”⁸² buyrulmaktadır. Ayrıca bir başka hadiste “*Sizinle her daim beraber bulunanlar vardır. Öyleyse Allah'tan sakının ve onlardan haya edin*”⁸³ buyurmaktadır.⁸⁴

3.4. Soru ve Cevaplarda Kullandığı Hadislerin Sıhhat Durumu ve Kaynaklarının Değeri

Cemâleddin el-Aksarâyî'nin *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* isimli eserinde kullandığı hadislerin kaynağını belirtmemiştir. Kullandığı hadislerin tahriri yapıldığında görülmektedir ki tamamına yakını altı hadis kitabı diye meşhur Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'i⁸⁵, Müslim'in

⁷⁸ Soruların bazısı günümüzde sorulan sorularla paralellik arz ettiği gibi Hz. Peygamber'e yönelttiği sorularla da paralellik içermektedir. Bkz. Karabacak, Mustafa, Hanımlardan *Hz. Peygamber'e Sorular*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2015.

⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5.

⁸⁰ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 117.

⁸¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 91, “Libâs”, 47.

⁸² Kâf, 50/18.

⁸³ Tirmizî, “Edeb”, 42.

⁸⁴ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 118-119.

⁸⁵ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 105, 107, 108, 110, 112, 113, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128.

(ö. 261/875) *el-Câmiu's-Sahîh*'i⁸⁶, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'i⁸⁷, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen*'i⁸⁸, Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'i⁸⁹ ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *es-Sünen*'indendir.⁹⁰ Bununla birlikte az da olsa Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta*'i⁹¹, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i⁹², Şafîi'nin (ö. 204/820) *el-Müsned*'i⁹³, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned*'i⁹⁴, Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'i⁹⁵, Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen*'i⁹⁶, Taberânî'nin (ö. 360/971) *ed-Dua*'i⁹⁷, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen*'i⁹⁸, Hâkim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*'i⁹⁹, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünen*'i¹⁰⁰ ve *Şuabü'l-İman*¹⁰¹ adlı eserini de kullanmıştır. Bu kitaplar da hadis ilminin temel hadis kitaplarıdır. Sahih kabul ettiği bu kitaplardan seçtiği hadislerin doğru anlaşılması ve hadisler arasında zahirde çelişki gibi görünen bazı ihtilafları gidermek için bu kitabını telif ettiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Cemaleddin el-Aksarâyî, I. Murat döneminde Amasya, Konya ve Aksaray gibi Anadolu topraklarında yaşamış âlim ve mutasavvıftır. Cemâlî nisbesiyle tanınmıştır. Aksaray'daki Zinciriye Medresesinde hocalık yapmış ve Aksaray'da (ö. 791/1389) vefat etmiş önemli bir âlimdir. Tefsir, başta olmak üzere hadis, fıkıh, ahlak, tıp, dilbilim gibi çeşitli alanlara ait Arapça, Farsça ve Türkçe eserler yazmıştır. Aksarâyî'nin farklı alanlarda ve dillerde eserler kaleme alması kendisinin çok yönlü bir âlim olduğunu göstermesinin yanı sıra 14. asırdaki ilmi birikime ışık tutması bakımından da önemlidir.

Cemaleddin el-Aksarâyî'nin tefsir ve hadise dair *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* olarak şöhret bulmuş *Şerhu Müşkilâti'l-Kur'ani'l-Kerim ve Şerhu Müşkilâti Ehâdîsi Rabbi'l-Âlemîn* adlı bir eseri bulunmaktadır. Eser soru cevap üslûbuyla yazılmış ve iki bölümden oluşmaktadır. Tefsirle ilgili birinci bölümünde 152; hadisle ilgili ikinci bölümde ise 52 olmak üzere toplamda 204 soru bulunmaktadır. Bu sorular, başkaları tarafından Cemaleddin el-Aksarâyî'ye

⁸⁶ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 105, 107, 108, 110, 112, 113, 118, 119, 121, 123, 125, 126, 127, 128.

⁸⁷ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 111, 117, 118, 119, 121, 123, 125, 126, 128.

⁸⁸ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 113, 118, 119, 122, 123, 126, 127, 128, 129.

⁸⁹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 113, 122.

⁹⁰ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 106, 111, 117, 119, 124, 126, 127.

⁹¹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 106, 119.

⁹² Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 113, 115, 116, 117, 118, 121, 123, 126, 128, 129.

⁹³ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 123.

⁹⁴ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 120.

⁹⁵ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 122.

⁹⁶ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 127.

⁹⁷ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 120, 128.

⁹⁸ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 108, 120, 123.

⁹⁹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 121.

¹⁰⁰ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 120.

¹⁰¹ Aksarâyî, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, s. 116, 129.

yöneltirilmiş olabileceği gibi zihinlerdeki muhtemel soru işaretlerini gidermek için kendisi tarafından da kurgulanmış olabilir. Söz konusu kitaptaki bazı soruların “Hadis Problemleri” adıyla günümüzde yazılan eserlerle benzerlik arz etmesi ve kitaptaki soruların geneli itibarıyla hadis konusunda ancak birikimi olan kişilerin sorabileceği sorular olması bu soruların Aksarâyî tarafından kurgulanmış olduğu ihtimalini artırmaktadır.

el-Es'ile ve'l-Ecvibe'deki sorular iman başta olmak üzere kader, haşr, temizlik, namaz, oruç sadaka, dua ve bazı surelerin fazileti gibi çok çeşitli konulardan oluşmaktadır.

Sorularda, bir hadisteki kelimenin veya hadisin doğru anlaşılması, hadisler arasındaki çelişkilerin giderilmesi ve hadisin bize kadar nasıl ulaştığıyla ilgilidir. Ağırlıklı olarak sorular, hadisin doğru anlaşılması ve çelişki gibi görünen hadisler arasındaki tenakuzun giderilmesiyle ilgilidir.

Aksarâyî, sorulara verdiği cevaplarda da farklı metotlar takip etmiştir: Hadisleri ayetle açıklaması, hadisin başka tarikinden istifade etmesi, hadisin yorumuyla ilgili ihtimalleri vermesi sonunda kendi görüşünü de belirtmesi, hadis usulü kavramlarını kullanması, hadisteki kelimelerin anlamını açıklaması, sahabe görüşlerine yer vermesi ve edebi sanatları kullanması gibi farklı metotlar uygulamıştır.

el-Es'ile ve'l-Ecvibe'deki soruların içeriğinde izafilik söz konusu olmakla birlikte 13'ü iman, 5'i Allah'ın sıfatları, 5'i kader, 5'i oruç, 4'ü dua, 4'ü surelerin fazileti, 4'ü sadaka, 2'si müminlerin özellikleri, 2'si haşr, 2'si namaz, 2'si temizlik, 1'i melekler, 1'i selam, 1'i Ramazan ve Zilhicce aylarının eksik olup olmaması ve 1'i israiloğullarından rivayetin durumu ile ilgilidir.

Soruların yaklaşık 33'ü hadisin daha doğru bir şekilde anlaşılmasıyla ilgili iken; 19'u ise verilen hadisler arasındaki tenakuzun nasıl giderilebileceğiyle ilgilidir.

Sorularda bir çeşitlilik söz konusudur. Bazı sorular hala güncelliğini korumakta ve günümüz hadis problemleri arasında yerini almaya devam etmektedir. Çünkü toplumlarda bazı sorunlar zamanın ihtiyaçlarına göre değişse de aynıdır.

Kullandığı hadisler hadis ilminin temel kaynaklarından başta *Kütüb-i Sitte*'den olmak üzere zaman zaman başka kaynaklardan da kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil, *el-Mevsûatü'l-hadîsiyye Müsnedü imam Ahmed b. Hanbel*) I-XLIV, 1. Basım, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

Aksarâyî, Cemalddin, *el-Es'ile ve'l-Ecvibe Tefsir ve Hadis İlmine Dair Sorular ve Cevaplar* (Tercüme: Necattin, Hanay- Mehterhan Furkanî), Demirok Matbaacılık, Ankara, trs.

Ata, Ramazan, *Selçukludan Osmanlıya Aksaray Okulu 1142-1566*, Hüner Yayınevi, Konya, 2016.

Aydın, İsmail Hakkı, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, XXX, 245-247.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, *Şuabü'l-İmân*, I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, Hindistan, 1423/2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammet b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammet b. İsmail, *el-Edebü'l-Müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 3. Basım, Beyrut, 1409/1989.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî el-Ezdi, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1401/1981.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Müsenâ b. Yahyâ b. Isâ b. Hilâl et-Temimî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, 1. Basım, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Furkani, Mehterhan, Siyasî ve İlmi Bir Kişilik: Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Paşa ve *ed-Dürerü'l-Mensûretü fi'l-Furû'* Adlı Eserin Kendisine Nispeti, Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, 21-23 Nisan KIBATEK, Ankara 2017.

Furkani, Mehterhan, "Risalteü'd-Düreri'l-Mensure li-Iz el-Hanefî", *Dirâse ve Tahkik, Mütefekkir*, cilt 4, sayı 8, 2017.

İbn Hicce el-Hamevî, Ebû'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Abdillâh, *Hizânetü'l-Edeb ve Ğâyetü'l-Ereb*, thk. Isâm Şakîk, Dâru'l- Mektebetü'l-Hilâl, I-II, Beyrut, 2004.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Karabacak, Mustafa, *Hanımlardan Hz. Peygamber'e Sorular*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2015.

Müzhırî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hüseyin, *el-Mefâtih fi şerhi'l-Mesâbih*, thk. Nuraddin Tâlip, I-VI, 1. Basım, Daru'n-Nevâdir, 1. Basım, Kuveyt, 1433/2012.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureşî, *el-Câmiu's-Sahih*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî, *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1981/1401.

Öz, Mustafa, “Cemâleddini Aksarâyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VII, 308-309.

Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hüseyin *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I-XXXII, 3. Basım, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1420.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman, *el-Müsned*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, I-XXV, 2. Basım, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1415/1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *ed-Duâu li't-Taberânî*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 1. Basım, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed, *el-Fâik fî Garibi'l-Hadis*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî- Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, I-IV, 2. Basım, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan, trs.